

BOEKPRESENTATIE : 'HIJ WAS IN DACHAU ' 3 mei 2014 – Riemer Groningen

Deel 1 : HET BOEK

Het boek dat vanavond gepresenteerd wordt is heel bijzonder. Na een Woord vooraf van George Harinck en een korte Inleiding van Trudy Koens, volgen 'Aantekeningen, deel 1'. Dan komt pas het eigenlijke boek: een dagboek van nog geen 75 bladzijden van Jeanne Tunderman. Er volgen weer 'Aantekeningen, deel 2'. Nog 16 pagina foto's, 6 bladzijden noten, een dankwoord en dat is het dan. In totaal 128 pagina's. Waarom aantekeningen in twee delen? Waarom die foto's apart? Waarom die noten niet wat dichterbij de tekst? Heel bijzonder allemaal.

Je begint uiteraard met dat Woord vooraf van George Harinck. En dan gebeurt er iets: het ráákt je. De simpele vaststelling dat het om een dagboek gaat dat maar vier maanden beslaat en waarin de gebeurtenissen buiten de deur van het eigen huis nauwelijks ter sprake komen, dat zelfs eentonig genoemd wordt, maar dat wel vergeleken wordt met de bruidsbrief van Dietrich Bonhoeffer en Maria Wedemeyer, wat is dat? "Zij kluistert de lezer aan zijn stoel, en haar lijden en haar lot plaatsen de verstilde lezer in een landschap en een klimaat waar deze eerder niet geweest was".

Je leest de Inleiding van Trudy Koens, hoe ze dit dagboekje van haar tante gevonden heeft, zomaar, opeens plotseling in de kring van de familie en hoe het haar ontroerd heeft en hoe ze vanaf dat moment gezocht heeft naar mogelijkheden om het met anderen te delen.

En dan begin je maar met die Aantekeningen, deel 1. Over mensen, omstandigheden, gebeurtenissen. Heel summier. Geen grote verhalen, geen lange betogen, aantekeningen, meer niet. Je bent er zo door heen. Maar je moet ze wel gelezen hebben, anders weet je niet waar het dagboek over gaat.

Het gaat over de oorlog, over een man die gearresteerd is, ds Jan Willem Tunderman. 39 jaar is hij, als hij in de kracht van zijn leven door de SD uit zijn huis aan de Helper Brink no 23A wordt gehaald. Een krachtige man met een open gezicht en een stevig postuur. Zo staat hij op de foto's. Zijn vrouw blijft achter, Jeanne Tunderman-Kurpershoek, een mooie vrouw, op de kaft van het boek staat haar gezicht. Het is de uitsnede van een foto die achter in het boek is afgedrukt en die gisteren de voorpagina van de Gulliver-bijlage van het ND sierde. Wat is ze mooi geweest! Breekbaar is ze, ze heeft een teer gestel en een zwakke gezondheid overgehouden van acute reumatische aandoeningen op heel jonge leeftijd. Beide, hij en zij, zijn afkomstig uit Rotterdam. Daar hebben ze elkaar gevonden. De dag dat hij haar voor het eerst zijn liefde verklaarde staat gegrift in beider herinnering als de dag waarop hij 'haar trouw beloofde tot in den dood' en zij 'zich heeft weggeschonken aan de liefste'. Toen was ze 20 en hij 21. En er is geen zweem van verandering ooit meer in hun verknochtheid aan elkaar te bespeuren geweest. Een jaar later is de verloving. Het verlangen naar het predikantschap heeft hun beider leven vanaf dat moment bepaald. Maar het pad ging niet over rozen. Pas in 1933 konden ze samen beginnen in Vrouwenpolder/Gapinge. Toen waren ze 8 jaar verloofd geweest en geen van beide kon toen weten, dat hun huwelijk niet veel langer zou duren.

Trudy geeft heel scherpe en korte typering van zijn werk in die eerste gemeente. Wie er meer van wil weten moet de website aanslaan www.jw.tunderman.net Daar vind je de lange lijst van referaten

en toespraken waarmee hij toen al zich teweer stelde tegen de uitholling van het gereformeerde leven en de heidense tendensen bloot legde van het opkomend fascisme. Wat een werkkraft en wat een denker is het geweest!

Helpman was de tweede standplaats. Vanaf 1938 woonden en werkten ze daar. Er is veel te vertellen over zijn ingang in de gemeente daar. Vooral over zijn geharnast optreden tegen de leer van het nationaal socialisme. Toen kwam de oorlog. Kunnen wij 70 jaar later nog wel precies aanvoelen wat dat is geweest?

En nu komt dit boek: klein van formaat, beperkt van inhoud, geen analyses van de politieke omstandigheden, geen beschouwingen over het heidendom van het nationaal-socialisme, geen noten en verwijzingen bij zwaar geladen zinnen, maar een stukje leven zoals het geleefd is, een stukje werkelijkheid dat over de afstand van 70 jaren heen dichtbij komt, en ráákt. Dit was de oorlog.

De aantekeningen deel 1 eindigen precies op het moment, dat Jan Willem Tunderman op 10 januari 1942 in zijn huis wordt gearresteerd. Dat is een vondst. Lees het maar in het boek hoe die arrestatie is verlopen.

Dan begint het eigenlijke dagboek. Het begint niet eens bij de eerste dag van zijn gevangenschap. Het begint pas op 4 september. Waarschijnlijk is het dat ze met dit dagboek begonnen is toen ze zeker wist dat haar man vanuit Groningen via kamp Amersfoort naar Dachau was overgebracht. Daar zat hij al vanaf 26 juni van dat jaar. Maar zoiets werd pas veel later bekend.

Ineens verandert de kleurstelling van het papier : de tint wordt zacht grijs, het geeft een bijzonder cachet. Het is de kleur van de ingehouden droefheid. Dat is ook de sfeer die de lezer direct overvalt. De letter is een beetje kleiner, een beetje fijner. Je merkt het misschien niet eens. Maar het doet wel wat. Je treedt iets binnen dat teer is, fijnzinnig, intiem. Het is het dagboek van een gewonde vrouw, het tere kleinood van een schreiend hart, de neerslag van de eenzame worsteling van Jeanne Tunderman. Haar stem klinkt van zo ver. Het is de stem van één die roept om in de wanhoop van het verdriet niet uit te glijden en het vertrouwen op God niet te verliezen. Je hoort het hartstochtelijk verlangen naar de geliefde, je leest de volstreekte overgave aan het bestuur van God, je voelt de onvervulde verwachting van een levensteken van haar geliefde Wim. Dit moet je luisterend lezen. Je moet het even weg leggen. En nadenken. En je indenken. Daar kunnen de foto's die achter in het boek opgenomen zijn je verder bij helpen. Ze zijn heel bewust niet in de tekst afgedrukt. Dan zouden ze als een storende onderbreking gewerkt hebben. Nu kun je de tekst van het dagboek ondergaan zoals zij dat met haar fijne handschrift aan dat kleine boekje heeft toevertrouwd.

De aantekeningen die daarna volgen vertellen wat er verder is gebeurd. Zijn verblijf in het Huis van Bewaring in Groningen, in Kamp Amersfoort, in Dachau, het contact van Jeanne met de vrouwen van andere gevangenen, de verwerking ten slotte van het stervensbericht, de schrijvende condoleantiebrief van een ex-vriend. Geen afloop waarbij alles mooi wordt afgesloten, wel een afloop die stil maakt.

Ruim drie maanden later sterft Jeanne, zeer plotseling. Het gebeurde op een zondag, 4 april. Ze was bezig met een brief aan dr Schippers. De pen viel uit haar hand. Een haal midden in een zin is het slot. De jonge Bremmer die al als hulpprediker was benoemd tijdens de gevangenschap van Tunderman en die pas na zijn overlijden, niet in zijn plaats maar piëteitvol als tweede predikant in

Helpman is bevestigd, leidt de begrafenis. Er is een briefje van mw Jongeling die haar man in het concentratiekamp over de begrafenis schrijft. "Vanmorgen ben ik eerst naar een begrafenis geweest. God heeft plotseling onze lieve Mevr. Tunderman in zijn Heerlijkheid opgenomen. Gisteren heb ik haar nog even gezien, zoo'n lief kopje. Er was bij 't kerkhof veel belangstelling en er is troostvol gesproken".

En daarna blader je door de foto's. Al die mensen komen langs. Ik noem ze niet alle bij name. U moet dat zelf maar ondergaan: de breekbare Jeanne, de heldere kop van Jan Willem, Riek de geliefde zus, de plattegronden van Kamp Amersfoort en Kamp Dachau, een foto van Trudy Koens toen ze nog Trudeke de Roon heette en bij tante Jeanne in Helpman logeerde, een prachtige foto van ds Spier, de vriend en de opvolger van Jan Willem Tunderman in Helpman, en tenslotte foto's van de Sterbeurkunde, de rouwbrief en de uitnodiging van Jeanne aan de kerkenraad "tot het bijwonen van een rouwdienst ten mijnen huize op donderdag 14 januari 1943", uitgerekend de dag dat Jan Willem 40 jaar zou zijn geworden.

Na de oorlog schreef ds H.J. Spier de opvolger en vriend van Tunderman een zeer gevoelig boekje ter nagedachtenis van zijn vriend.ⁱ De gemeente bracht in een spontane actie ruim 700 gulden bijeen voor een grafmonument. Het is een eenvoudige platte steen geworden, waarvan ook een foto is opgenomen. Op de Zuiderbegraafplaats te Groningen ligt zij begraven. Ik citeer Trudy "ver van haar man, maar samen met hem in de eeuwige vreugde. Hun bloed, hun tranen en hun lijden zijn kostbaar in Gods oog".

En nu heb ik nog niet eens de pagina's genoemd die je in een boek altijd achteloos overslaat: de schutbladen voor en achter tegen het harde kaft. Ze zijn bedrukt op een heel bijzondere manier: met bladzijden in het originele fijne handschrift waarmee Jeanne Tunderman haar gevoelens aan dat kleine boekje heeft toevertrouwd. Het komt héél dicht bij. "30 september 1942. Wat is er een onrust mijn leven gekomen. Sedert Wim in Dachau is, is er geen vastigheid meer voor me in de dingen van de aarde".

En op het achterste schutblad is afgedrukt wat ze geschreven heeft op 26 december 1942. Toen wist ze nog niet dat haar geliefde Wim op die dag, de tweede Kerstdag in Dachau stierf als slachtoffer van de medische proeven die op hem waren uitgetoet. "26 december 1942. Deze dagen zijn zo ontzettend eenzaam geweest..... ". Maar ook "Ik moet weer knielen voor mijn Vader in de hemel en Hem al mij eenzaamheid zeggen. Ik moet weer achter Hem aan, en dan komt de rust weer, die ik altijd heb gehad".

Het zijn twee citaten waarbinnen zich het leven van deze vrouw zich dat laatste jaar afgespeeld heeft.

Zo nu en dan rij ik langs de Helper Brink 23 A. Het bovenhuis staat een beetje in een hoek van het rijtje huizen dat vroeger tot de wat betere soort moet hebben behoord. Soms kijk ik even omhoog. Daar is het gebeurd, denk ik dan. Daar heeft ze het opgeschreven, meer dan 70 jaar geleden. Daar hebben ze gezeten die 10^e januari, voor het laatst samen. Daar is de SD binnengekomen op aanwijzen van de sinistere kerkspion Van der Warfⁱⁱ. Daar is ze achtergebleven, heeft ze geleden, gebeden en gewacht. Totdat het bericht kwam dat een einde maakte aan hun leven samen. Toen schreef ze: "Ik hoef hem dus niet meer te verzorgen, niet meer op hem te wachten, geen vurige gebeden meer voor hem op te zenden. Ons leven zal niet meer samen gaan. Mijn God, Uw weg is

wonderlijk. U doet uw tarwegraan rijpen , en haalt het in uw schuur. Laat mij ook rijp worden voor Uw korenschuur, Heere, en laat mij die voetsporen mogen volgen. Ik heb gezien waarheen ze voeren en de uitkomst is mij goed. Laat in alles Uw naam verheerlijkt worden , en geef dat mijn begeren Uw Koninkrijk niet in de weg staat”.

Het zal nooit haar bedoeling geweest zijn al deze woorden ooit uit te geven. Dat we het nu kunnen lezen is te danken aan Trudy Koens, die het kleine grijze notitieboekje met linnen rug nog maar een paar jaar geleden gevonden heeft tussen de boeken van haar familie. Met hulp van vele anderen heeft eindelijk een mogelijkheid gevonden om het met anderen te delen. Ze worden alle in een dankwoord helemaal op het eind genoemd.

Dat zij dit moment beleeft, moet voor haar meer dan een grote voldoening zijn, omdat zich de laatste jaren bij haar zelf een ziekte heeft geopenbaard, die het meer dan eens onmogelijk scheen te maken dat zij deze dag beleven zou. Zij, en wij allen om haar heen, in de eerste plaats haar man Andries en haar kinderen zullen het in de lijn van wat Jeanne Tunderman, haar tante heeft geschreven ervaren als een goede gunst van God.

Naschrift: Trudy Koens overleed op 11 september 2014 te Emmeloord, vier dagen voordat ze 73 jaar zou zijn geworden

ⁱ H.J.Spier, *Het Offer van het Leven in dienst van het Leven der opstanding. In memoriam ds J.W.Tunderman in leven predikant te Groningen-Helpman, gestorven te Dachau 26 dec 1942.* Kirchner, Amsterdam 1946 Ook te vinden op de website www.jw.tunderman.net

ⁱⁱ Zie voor nadere gegevens: Hans van der Jagt, *Aanhoudend verzet en tragische ondergang van een jonge prediker. Johannes Kapteyn(1908 Giessendam, 1942 Dachau”* in: George Harinck en Gert van Klinken (red.) *Van Kansel tot barak. Gevangen Nederlandse predikanten en de cultuur van herinnering;* Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme na 1800, Jaargang 19; blz 87v

Helpman, 3 mei 2014

Jan T Oldenhuis, em predikant van de Geref kerk te Helpman